№ 204 Նոյեմբերի 18 (30) 1880 Նոյեմբերի 18 (30) № 204

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։
Թիֆլիսում դրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։
Ստարաբաղաբացիք դիմում են ուղղակի Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ. (Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն ցեղում։
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

„ՄՇԱԿ"
ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թ. ին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

կը հրատարակվի նոյն ձիրքով և նոյն պրոգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետեւեալ օրերից)։

ՊՐՈԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետոն և բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ։

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 ռուբլ, կէս տարվան 6 ռ., հինգ ամս. 5 ռ., չորս ամս. 4 ռ., երեք ամս. 3. ռ. երկու ամս. 2 ռ. և մի ամս. 1 ռուբլ։

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՍԵՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հրեանների հալածանքը։— Ներքին տեսութիւն. Նամակ Զզլարից։ Ներքին լուրեր։— Արտաքին տեսութիւն. Բրդական մեռութիւն. Նամակ Թիւրքիայից։—«Մշակի» հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական. Մի առաջարկութիւն։

ՀՐԵԱՆԵՐԻ ՀԱԼԱԾԱՆՔԸ

—

Վերջին ժամանակների Գերմանիայում յայտնված գրականական նոր ուղղութեան շնորհով, որ պատերազմ էր յայտնում գերմանական հրէաների դէմ, գերմանական ազգի մի մաս սկսեց ճշմարիտ աւելի և աւելի մոլեռանդ լինել դէպի հրէաները։ Երբ որ անազնիւ մամուլը կամ գրականութիւնը քանի մի տարի շարունակ ցանում է մոլեռանդութեան և նախապաշարմունքի սերմերը ժողովրդի մէջ, այդ սերմերը մեծ մասամբ աւելի շուտ են աճում քան թէ լաւ սերմերը։ Յետոյ հարկաւոր է լինում նոր աշխատանք անպտուղ մոքերի այդ վնասակար ազդեցութիւնը կրկին ոչնչացնելու համար։

Այդպէս է լինում ամեն տեղ երբ հասարակական կարծիքի առաջնորդները, մամուլի ղեկավարները չեն համարում մոլորեցնել ժողովուրդը, այդպէս եղաւ և Գերմանիայում։ Նորերումս մի քանի հարիւր ստորագրութեամբ մի ուղերձ կազմվեցաւ Գերմանիայում որի տակ ստորագրել են ամեն դասակարգի մարդիկ և որ պէտք է ներկայացված լինէր պարլամենտին։ Այդ ուղերձը պահանջում էր որ նոր օրէնք հաստատվի գերմանական հրէաների վերաբերութեամբ, այսինքն որ հրէաներին մուտքի լինէին պետական, ուսումնական և զինուորական մի քանի պաշտօններ միայն, իսկ պաշտօններից և պարապմունքներից շատերը, նոյնպէս և հասարակական իրաւունքներից ոմանք հրէաներին անմատչելի լինէին։

Անկարելի էր, որ այդ հրէշաւոր միջնադարեան երևոյթի դէմ չը բողոքէին Գերմանիայի ճշմարիտ լուսաւորված մարդիկ։ Եւ այդպէս էլ եղաւ։

Բերլինի լրագիրներում այս օրերս երևեցաւ այդ հրէշաւոր ուղղութեան դէմ մի գօրեղ բողոք, որ ստորագրված է գերմանական գիտութեան ու պետական շրջանների պատկանող ամենանշանաւոր անուններով։ Այդ բողոքի տակ մենք հանդիպում ենք հեռևեալ ազգանունների Ֆօրկրոբէկ, Գնէյստ, Մոմզէն, Կիրխօվ, Բէյտեր, Բիկերտ, Վիրխով և այլն։

Ահա բողոքի բովանդակութիւնը։

„Մի խելագար շարժում ջանում է այս բօպէիս զարթեցնել միջնադարեան ցեղական ատելութիւնը և մոլեռանդութիւնը մեր հրէայ համաքաղաքացիների դէմ։ Մոռանալով թէ որքան արել են հրէաները գերմանական հայրենիքի համար թէ առուտուրի, թէ արդիւնագործութեան, թէ գիտութեան, գրականութեան, արհեստների ու գեղարուեստների մէջ, կան մարդիկ որոնք պահանջում են այժմ հրէաների համար բացառական օրէնքներ, կամենում են նրանց սահմանափակել այս կամ այն ասպարէզի մէջ և զրկել նրանց այս կամ այն պաշտօններից և պատուոր պարապմունքներից։ Մինչև այժմ այդ շարժման կազմակերպողները բաւականանում էին նախանձի և ատելութեան սերմեր սերմանելով, բայց երկիւղալի է, որ շատ ժամանակ չի անցնի և մեծամասնութիւնը կը սկսի գործադրել կեանքի մէջ նրանց թէորիաները։ Դեռ ժամանակ է կանգնեցնել այդ խելագար շարժումը, այդ տարափոխիկ ախտը, որ անարգանք է բերում ազգին։ Այդ նպատակով մենք դիմում ենք Գերմանիայի քրիստոնեաներին, ամեն դատանութիւնների բոլոր գերմանացիներին, որոնց սրտին մեռ է ի-մաստը—թէ այն ժամանակ, երբ այդպէս բարձր լսվելիներով ոգեորված խօսում են կանանց բարձր կրթութեան մասին, կարծես թէ բոլորովին մոռացել են նրանց տարրական կրթութեան մասին խօսել։ Բայց այն ինչ այդ հարցը ուշադրութեան արժանի հարց է։ Սկզբնական դպրոցները, որտեղ սովորում են հաղարաւոր մանուկներ, չը պիտի մոռանան նրանք, որոնք ուզում են նպաստել ազգային լուսաւորութեանը։ Շատ անգամ խօսել ենք թէ պիտի նայել կենտրոններից հեռու հայ գիւղը, որտեղ ժողովուրդը ապրում է նահապետական կեանքով, որտեղ ճնչված է չարաթական ծանր հոգներով և ծածկված մոռթապատութիւնների ու նախապարմունքների թանձր մառախուղով. ասել ենք թէ այնտեղ պիտի ուշադրել գործելու ընդհանուրի օգուտն, այնտեղ պիտի գրաւել թարմ ոյժեր ու մտքոցներ, որպէս զի ժողովրդականացած գիտութեան լուսոյ ճառագայթները տարածելով այդ մութ ամբոխի մէջ, մտքոց ունենանք ցրելու նրանց նախապաշարմունքները ու ցոյց տալ նրանց ամեն մէկին իր կատարելու պարտքը։ Այդ լաւ խօսքերը մինչև այժմ մի քանի հայրենակ գիւղերում ունեցել են լաւ հետևանքներ. մի քանի տարի սրանից առաջ գիւղերում չենք ունեցել ոչ մի ուսումնարան, իսկ այժմ, փառք Աստուծոյ, կան ու գոյութիւն ունեն։ Ճշմարիտ է, թէ նրանք ազքատ են նիւթականապէս և զուրկ փոքր ի շատէ կանոնաւոր ուսուցիչներից, բայց այնու ամենայնիւ շատերը հոգում են գիւղացիների համար թէ բարոյապէս և թէ նիւթականապէս. նրանք, ինչպէս երևում է, սասմանքը—թէ այն ժամանակ, երբ այդպէս բարձր լսվելիներով ոգեորված խօսում են կանանց բարձր կրթութեան մասին, կարծես թէ բոլորովին մոռացել են նրանց տարրական կրթութեան մասին խօսել։ Բայց այն ինչ այդ հարցը ուշադրութեան արժանի հարց է։ Սկզբնական գիւղացիները, որտեղ սովորում են հաղարաւոր մանուկներ, չը պիտի մոռանան նրանք, որոնք ուզում են նպաստել ազգային լուսաւորութեանը։ Շատ անգամ խօսել ենք թէ պիտի նայել կենտրոններից հեռու հայ գիւղը, որտեղ ժողովուրդը ապրում է նահապետական կեանքով, որտեղ ճնչված է չարաթական ծանր հոգներով և ծածկված մոռթապատութիւնների ու նախապարմունքների թանձր մառախուղով. ասել ենք թէ այնտեղ պիտի ուշադրել գործելու ընդհանուրի օգուտն, այնտեղ պիտի գրաւել թարմ ոյժեր ու մտքոցներ, որպէս զի ժողովրդականացած գիտութեան լուսոյ ճառագայթները տարածելով այդ մութ ամբոխի մէջ, մտքոց ունենանք ցրելու նրանց նախապաշարմունքները ու ցոյց տալ նրանց ամեն մէկին իր կատարելու պարտքը։ Այդ լաւ խօսքերը մինչև այժմ մի քանի հայրենակ գիւղերում ունեցել են լաւ հետևանքներ. մի քանի տարի սրանից առաջ գիւղերում չենք ունեցել ոչ մի ուսումնարան, իսկ այժմ, փառք Աստուծոյ, կան ու գոյութիւն ունեն։ Ճշմարիտ է, թէ նրանք ազքատ են նիւթականապէս և զուրկ փոքր ի շատէ կանոնաւոր ուսուցիչներից, բայց այնու ամենայնիւ շատերը հոգում են գիւղացիների համար թէ բարոյապէս և թէ նիւթականապէս. նրանք, ինչպէս երևում է, սաս-

---

ՐԱՆՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

—

ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

Գրեթէ ամեն կողմից լսվում են գանգատներ, թէ մեր դպրոցները նիւթական կողմից ապահովված չեն, թէ մեր դպրոցները չունեն սեպհական ոներ—տեղատրվում են վատ և առողջապահական կողմից անյարմար բնակարաններում, թէ դասական առարկաներ չը կան և եղածներն էլ բոլորովին անյարմար. թէ ուսուցիչներ չը կան և եղածներն էլ մեծ մասամբ անպատրաստ իրանց կոչմանը և այլն։ Այդ տեսակ գանգատները չատ արդարացի են, զրանք բաւականի ձանձրացրել են ընթերցող հասարակութեան ու չատերն յիրաւի աւելորդ են համարում կրկնել այդ հին ու վաղուց իրանց ծանօթ երգը։ Մենք գիտենք, որ դա չատերին յայտնի է, բայց չենք կարող համաձայնել այն կարծիքի հետ թէ այդ տեսակ գանգատները պէտք չեն և թէ զրանք նպատակ չունեն։ Շատ անգամ պիտի կրկնել մի և նոյնը մի քանի անգամ, որ ուշադրութիւն դարձնեն. պիտի բոլորին յայտնի մի և նոյն ճշմարտութիւնը ընդարձակօրէն բացատրել, որ նա արձագանք գտնի նրանց սրտերի մէջ։ Շատ անգամ լսում ես «այդ ամենը գիտենք», այն ինչ երևում է, որ այդ գիտութիւնը չատ հեռու չէ գտնում փաստի պատասխանի ու միակողմանի ճանաչողութիւնից։ Երևում է, որ մոռացել է միայն փաստը ուստից հաշիւ տալու իրան նրա պատճառի ու հետևանքի նշանակութեան ու կարևորութեան մասին։ Մեր կարծիքով ճշմարտութիւնը կարելի է կրկնել մի քանի անգամ, առանց գործին վնասելու։ Մեր դպրոցների նուազութիւնը և ազքատութիւնը այնքան չչափելի է և նրանց ներքին և արտաքին լաւ կազմակերպութեան կարևորութիւնը այնքան մեծ է, որ անկարելի է դրա մասին չը խօսել, մանաւանդ ներկայումս, չը նայելով որ դա բոլորին յայտնի է։ Թոյլատրենք մեր օրիորդաց տարրական կրթութեան վրա է։

Թողնելով մի կողմն օրիորդաց բարձր ու միջին կրթութիւնը, մենք մեր ուշադրութիւնը դարձնում ենք միմիայն նրանց տարրական կրթութեան վրա, որի վրա սկսել են ուշադրութիւն դարձնել այդ վերջին տարիներս։ Մեր լրագրական յօդուածներից տեսնում ենք, որ կանանց մէջ կրթութիւնը չատ քիչ է տարածված, դպրոցների ու զրանց մէջ ուսանող-օրիորդների թիւը չատ քիչ են և աննշան։ Հասկանալի է թէ ինչու այդ վերջին ժամանակներս են սկսել կանանց կրթութեան վրա ուշադրութիւն դարձնել—առաջ տղայոց դպրոցական հոդսերը գրաւելիս են եղել զրեթէ բոլորի ուշադրութիւնը է գործերի չատութեան պատճառաւ. ժամանակ չէ եղել ուշադրութիւն դարձնելու մանուկների վրա,—բաց անել օրիորդաց դպրոցներ ու գանել նրանց յարատեւութեան համար միջոցներ։ Այժմ, երբ մեր ազգային ծխական դպրոցները առհասարակ, չմ սատ ապահովված են ու քարեկարգված, այլ գտնեա ուշադրութիւն են դարձրել իրանց վրա ու չամակրութիւն գրաւել, հերթը եկել է և մանուկներին։ Եթէ կրթութեան մասին առհասարակ կարելի է ասել, որ նա միայն սկսվում է մեզնում, այն ժամանակ օրիորդաց կրթութեան մասին գրեթէ և այդ էլ չէ կարելի ասել։ Մեր եզրակացութիւնը մէկ է—թէ լուսաւորութիւնը մեզնում նոր է սկսում, թէ ուսանող ոգան չատ քիչ բացառութիւն է կազմում իր անկիրթ ընկերակիցների մէջ, աւելի մեծ վնասներ կարելի է այդ վերաբերել և օրիորդաց կրթութեանը։

Գործերի այդ տեսակ դրութիւնը կարող է չատ վատ ազդեցութիւն ունենալ մեր ընտանեկան ու հասարակական կեանքի վրա և առհասարակ հայոց կեանքի բոլոր սոցիալական կազմութեան վրա։ Ինչ է նշանակում սա. մթթէ կանանց կրթութեան նշանակութիւնը դեռ լաւ չեն հասկացել։ Զենք կարծում, որ գործի վրա այդպէս նայեն,—ամենասաստաբար, ամենին յայտնի ու վաղուց արդէն փաստ դատողութիւնը կարող է ցոյց տալ այդ հարցի կանոնաւոր վճռման անհրաժեշտութիւնը։ Մեզնում չատ են խօսել ու գրել կանանց կրթութեան առթիւ. առհասարակ և մանաւանդ նրանց բարձր կրթութեան մասին մոռամ անցեալ տարվայ վերջերում։ Այդ ամենը չատ լաւ է,—մենք չատ սիրով կը փափագէինք այդ վսեմ գաղափարի իրագործումը—Աստուած տայ, որ մեր օրիորդները ստանան և բարձր կրթութիւն։ Մենք բոլորովին համոզված ենք, որ նրանք մեծ օգուտ կը բերէին թէ իրանց և թէ հայ հասարակութեանը։ Մեզ փոք ինչ անհասկանալի է երևում այն հանգամանքը—թէ այն ժամանակ, երբ այդպէս բարձր լսվելիներով ոգեորված խօսում են կանանց բարձր կրթութեան մասին, կարծես թէ բոլորովին մոռացել են նրանց տարրական կրթութեան մասին խօսել։ Բայց այն ինչ այդ հարցը ուշադրութեան արժանի հարց է։ Սկզբնական գիւղացիները, որտեղ սովորում են հաղարաւոր մանուկներ, չը պիտի մոռանան նրանք, որոնք ուզում են նպաստել ազգային լուսաւորութեանը։ Շատ անգամ խօսել ենք թէ պիտի նայել կենտրոններից հեռու հայ գիւղը, որտեղ ժողովուրդը ապրում է նահապետական կեանքով, որտեղ ճնչված է չարաթական ծանր հոգներով և ծածկված մոռթապատութիւնների ու նախապարմունքների թանձր մառախուղով. ասել ենք թէ այնտեղ պիտի ուշադրել գործելու ընդհանուրի օգուտն, այնտեղ պիտի գրաւել թարմ ոյժեր ու մտքոցներ, որպէս զի ժողովրդականացած գիտութեան լուսոյ ճառագայթները տարածելով այդ մութ ամբոխի մէջ, մտքոց ունենանք ցրելու նրանց նախապաշարմունքները ու ցոյց տալ նրանց ամեն մէկին իր կատարելու պարտքը։ Այդ լաւ խօսքերը մինչև այժմ մի քանի հայրենակ գիւղերում ունեցել են լաւ հետևանքներ. մի քանի տարի սրանից առաջ գիւղերում չենք ունեցել ոչ մի ուսումնարան, իսկ այժմ, փառք Աստուծոյ, կան ու գոյութիւն ունեն։ Ճշմարիտ է, թէ նրանք ազքատ են նիւթականապէս և զուրկ փոքր ի շատէ կանոնաւոր ուսուցիչներից, բայց այնու ամենայնիւ շատերը հոգում են գիւղացիների համար թէ բարոյապէս և թէ նիւթականապէս. նրանք, ինչպէս երևում է, սաս-

բագործել մարդկային բարձր իդեալները, որոնք յայտնված են եղել մեր հայրենիքի մեծ իշխանների և մեծ մարդկանց բերանով: Յարգանք դէպի բոլոր դաւանութիւնները, հաւասար տեղ արեգակի ճառագայթների տակ ամենն ազատ մրցութեանը: Ամենքի համար, լինի նա հրեայ թէ քրիստոնեայ, ամեն պատիւ վայելելու նոյն իրաւունքը և նոյն վարձատրութիւնը արժանաւորութեան համար,—ահա մեր ազգակը:"

Մենք այդ գեղեցիկ և ճշմարիտ մարգաւէտ խօսքերին ոչինչ չունենք մեր կողմից աւելացնելու: Այդ խօսքերը պատիւ են բերում լուսաւորված ազգի ազնիւ ներկայացուցիչներին:

Կաւելացնենք միայն որ այդ բոլոքը ստորագրված է եղել Բերլինի գերմանական ինտելիգենցիային պատկանող եօթանասուն և չորս ամենանշանաւոր անուններով:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԴԶԼԱՐԻՑ

Նոյնմերի 11

Որովհետև շատ անգամ պատահել է որ մի և նոյն գիրքը երկու զանազան անձինք են թարգմանել հայերէն, այնպէս որ մէկի աշխատութիւնը միւսը զուր է անցել, ուստի տարի համարեցի յայտնել, որ ես ձեռնարկել եմ արդէն թարգմանել ,,Մէջ տասնմէնեարդ դարու" Լիկիրոսի մանկավարժական նամակները, որը, որքան ինձ յայտնի է, դեռ չը կայ հայերէն թարգմանած: Գիրքը, գէթի թարգմանութեան, մտադիր եմ առաջարկել ,,Թիֆլիսի հայերէն գրքերի հրատարակական բաներութեանը" ազգարութեան համար, եթէ միայն նա յարմար կը համարէ այդ գիրքը ի լոյս ածել:

Մեծատատիպ խմբագիր, խնդրեմ բարեհաճէք ձեր ,,Մշակ"-ի մէկ անկիւնում տեղ չնորհէք այդ իմ երկտող նամակիս:

Խնդրեմ ընդունել իմ անկեղծ յարգանաց հաւատաքը:

Թամար Կամկամանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Որովհետև «Մշակի» բաժանորդագրութիւնը 1881 թուի համար արդէն սկսվել է, այդ պատճառով մենք յայտնում ենք, որ մեր խմբագրատունը բաց է լինում ամեն օր բացի կիրակի օրերից, առաւօտեան 10 ժամից մինչև 2 ժամ և կէս օրից յետոյ 4 ժամից մինչև 6 ժամ:

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, որ կեղծ տարուց սկսվելու է Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ մի նոր ռուսաց ամենօրեայ մեծ թերթի հրատարակութիւն, «Կարգ» վերնագրով (Порядокъ): Այդ լրագիրը խմբագրված կը լինի «Вѣстникъ Европы» ամսագրի խմբագրութեան անդամներով: Շատերը, որոնք անդամութիւն ունէին, ինչպէս օրինակ պրոֆէսոր Մոզեսով, իրանք հիմնել մի նոր լրագիր, հէնց որ իմացան, որ «Порядокъ» լրագիրը հանդէս գալու կը գայ, խմբագրված լինելով հնուտ ձեռքերով, թողեցին իրանց գիտատարութիւնը և մնացան նոր լրագրի խմբագրութեան հետ:

—

Ս. Պետերբուրգի «Peters. Herold» գերմանական լրագիրը լսել է, որ կառավարութիւնը գիտատարութիւն ունի փակել Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ Իրաւաբանական դպրոցը (училище Правовѣдѣнія) և այստեղ իրաւաբաններ պատրաստելու գործը յանձնել միմիայն համալսարաններին:

—

Այս ուրբաթ օր բացվելու է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ առաջին մասնաւոր բժշկական երթևեկ հիւանդների համար բժշկական Պովլովսկու կառավարութեամբ: Միւս բժշկիները, որոնք մասնակցելու են բժշկարանին սրանք են. Նաւասարդեան, Բուգրովսկի, Ուշակով, Շանազիգանց և Լուսկովիչ: Ցնչա կարող ամբողջ սրանց չը ցանկանալ կատարեալ ազդուրութիւն այդ օգտաւէտ հիմնարկութեանը:

—

Կասպանք ԿԱՐԻՑ պ. Բաղդասար Ապահանցից 15 բուբլի յօգուտ Վասպուրականի սովալներին: Այդ գումարը հաւաքված էր հետեւեալ պարոնոներից: Ամոն Գաղամեանց 5 ր., Բաղդասար Ապահանց 3 ր., Եղիշէ Բաղդասարեան 3 ր., Յարութիւն Դերգասեանց 3 ր., Ազարէկ Եաղոդլով 1 ր., Ընդամենը 15 բուբլի: Փոստի ծախսը վճարել է պ. Ապահանց:

—

Մեզ գրում են Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ, որ այդ տեղի հայ ուսանողները ստորագրութիւն են բացել յօգուտ թիւրքաց Հայաստանի սովամաններին, բացի սրանից շուտով գիտատարութիւն ունեն տալ մի թատրոնական ներկայացում մայրենի լեզուով նոյն նպատակով: Գովելի են մայրաքաղաքի մեր հայ ուսանողների ջանքերը օգնութիւն հասցնել սովատանջ թիւրքաց Հայաստանին, որ, ինչպէս երևում է այլ ևս ոչինչ յոյս չը պէտք է դնի Եւրոպայի օգնութեան վրա: Թող մեր ուսանողներին հետևեն ամեն գաղտարգի հայ մարդիկ: Ճշմարիտ հայի առջև բաց է լայն ասպարէզ մարդասիրական և ազգասիրական այդ գործում:

—

Յօգուտ Կ. Պոլսի «Միացեալ ընկերութեան» տասանքը 5 բուբլ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ, պ. Ս. Սերգէևանցից:

—

Մեզ գրում են Ս. Պետերբուրգից հետեւեալը: Այստեղ նորերումս պ. Վ. Կորշի խմբագրութեամբ լոյս է ընծայվել «Ընդհանուր գրականութեան պատմութիւնը» IV տեսրը: Ահա Ռուսաց վերնագիրը «Всеобщая Исторія Литературы сост. по источникамъ и новѣйшимъ изслѣдованіями при участіи русск. ученыхъ и литераторовъ, подъ редакціею В. Ѳ. Корша (Вып. IV. С.-Петерб, изд. Карла Риккера, Невск. № 14, 1880 г.)» Պ. Կորշը իր գեղեցիկ գործը ձեռնարկել է աջակցութեամբ Ս. Պետերբուրգի համալսարանի մի քանի արեւելագէտների, որոնց թւում է և մեր գիտական պրոֆէսոր Քերովբէ Պատկանեան: Վերջինս յօդուածի վերնագիրն է ,,Очеркъ Исторіи древней Армянск. литературы К. П. Патканова. Древнѣйшіе остатки армянской письменности. Географическія особенности Арменіи. Ея историческія судьбы. Церковно—христіанскій характеръ армянской литературы. Армянская литература до нашествія арабовъ." Մենք պարտական ենք հրապարակօրէն մեր համակրութիւնը յայտնել մեր յարգելի գիտնականին, որ իր այս նոր երկասիրութեամբ մեծ ծառայութիւն է մատուցանում իր ազգին. այսուհետև հայոց գրականութիւնը իր վարելուց տեղը պիտի բռնի օտարազգի գրականութիւնների շարքում: Այս ունենք որ ,,Փոքր" խմբագրութիւնը յանձն կառնի թարգմանել տալ այդ գրվածը հայերէն լեզուով և կը հրատարակի իր ամսագրի մէջ:

—

Շաբաթով Թիֆլիսի հայոց մշական թատրոնական խումբը տալու է Շէկսպէրի ,,Համլէտ" ողբերգութիւնը Գարմի թատրոնում: Լսում են որ առաջին ներկայացման համար բոլոր տոմսակները առնված են:

ԸՐՏԵՐԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔՐԴԱԿԱՆ ՄԵՒՈՒԹԻՒՆ

,,Голосъ" լրագրի մէջ կարդում ենք հետևեալ առաջնորդող յօդուածը:

Նորերումս հեռագիրը մեզ հաղորդեց պարսկական զօրքերի աջողութեան մասին քիւրդերի դէմ, որոնք թափել էին թիւրքիայի սահմանակից Ադրբէյանական պարսից նահանգը: Հեռագրից չէ երևում թէ պարսկական զօրքերը ինչտեղ ունեցան աջողութիւն, կամ թէ շահին հպատակված քիւրդ առաջնորդների անունները որոնք են:

Հէյլ Իրդուլլահի առաջնորդութեամբ քիւրդերի յարձակմունքը Պարսկաստանի սահմանակից երկիրների վրա անկարելի չէ: Այդ յարձակմունքը կարելի է մեկնել ցանկութեամբ կողոպտել սահմանակից երկիրը: Այդ յարձակմունքը մինչև անգամ կարելի էր մեկնել ցեղական թշնամութեամբ կամ մի անբարեկամութեամբ արտատեղիների պատճառով, եթէ հեռեւանցքերը չը բացատրէին այդ յարձակմունքը:

Թիւրքաց քիւրդերը յարձակվում են Պարսկաստանի ամենահարուստ նահանգի վրա, քանի որ այդ պետութեան յարաբերութիւնները թիւրքիայի հետ բարեկամական են: Քիւրդերը պարսից իշխանութեան կողմից արգելքների չեն հանդիպում, ընդհակառակը նրանց օգնում են իրանց հաւատակիցները և նրանց թիւը հասնում է 15,000—20,000: Սա հասարակ արշաւանք չէ կողոպտելու նպատակով:

Թէ թիւրքաց և թէ պարսից քիւրդերը գլխաւորապէս թափառական, անանապատութեամբ պարապող ժողովուրդ են: Թէ պարսից և թէ թիւրքաց Քիւրդիստանի մէջ այնպիսի քաղաքներ կան, որոնք բնակեցված են զաղթած տարերքով՝ հայերով, նեստորականներով, յոյներով և հրէաներով: Քիւրդերը չունեն անպէս այնպիսի օջախ, ինչպէս դա հասանալի է Եւրոպայում: Քիւրդի համար ամեն տեղ լաւ է, որտեղ նա իր ցեղի հետ գնում է իր սև վրանը և եթէ կան քիւրդական գիւղեր, նրանք զարնան սկսվելուն պէս դատարկվում են և բոլոր բնակիչները սարերն են գնում: Արշաւանքը և կողոպուտը նրանց համար սովորական պարապմունքն է: Երբեմն նրանց արշաւանքները աւելի ազնիւ ձև են ունենում, բայց դրանք էլ նոյն ասղգակային արշաւանքներ են:

Այսպիսի ընդհանուր երևոյթներից մէն տիպ հետաքրքրում են հասարակութիւնը: Այդ ամենը ապաբաղդաբար գրեթէ առանց բացառութեան ազգոյց կրթութեան է վերաբերում: Այդպէս ուրեմն և այդտեղ մոռացված է բարձրագոյն հայ կինը: Բայց այն ինչ բոլորին յայտնի է այն խեղճութիւնը, թէ կինը այն իրաւունքն ունի, ինչպէս տղամարդը, թէ նրա կրթութիւնը ինչպէս և տղամարդինը անհրաժեշտ է, թէ վերջապէս առանց կնոջ կրթութեան անկարելի է մտածել և ընտանիքի վերանորոգութեան և մինչև անգամ տղամարդի կանոնաւոր կրթութեան մասին:

Դաբա, որոնք նայում են կնոջ վրա, իբրև մի հասարակ անտեսի վրա, երևում է, որ չեն սիրում նրան աւելի լուսաւորված ներկայացնել, իսկ գիւղական կնոջ կրթութիւնը, այդպիսիների համար կարող է մինչև անգամ աւելորդ բան համարվել: Ամ յիրաւի, ինչ հարկաւոր է գիւղական կնոջ լուսաւորութիւն, մինչդեռ նրա կեանքը միանգամ որոշված է. գուցէ գալ այդ չը լինի—չը կայ ոչ մի հնար. վարել ուրիշ կեանք—անհնարին է, որովհետև դրա համար հարկաւոր են նրբթական միջոցներ: Այդպէս ուրեմն նա միշտ պիտի ենթարկվի ճակատագրի ծանր հարուածներին, ուստարական միաձուսակ կեանքի եղանակին և պարի առանց փոփոխութեան,—այնպէս՝ ինչպես ասվել են իր նախնիները, թողնելով մի կողմ այն ամեն հնարքները ու միջոցները, որոնք յատուկ չեն գիւղական աղքատիկ կեանքին: Այդ տեսակ գատողութիւնները ըստ երևոյթին ունեն մի քանի ճշմարիտ կողմեր, բայց իսկապէս ապացուցանում են այն, ինչ որ ուզում են ասել: Մեթէ գիւղական օրիորդաց կրթութիւնը երեսակայութիւն է. մեթէ նա յատուկ չէ գիւղական աղքատիկ կեանքին և անհրաժեշտ պայման նրա բարօրութեան: Հէնց միայն այն պատճառաւ, որ գիւղական կեանքը ազքատ է—գիւղացու կնոջ ուրեմն է հարկաւոր կրթութիւն, որ նա կարողանայ սորանով իր աշխատանքը աւելի խելքը կերպով պատարել, կեանքի միջոցները լայնացնել, ժամանակի և աշխատանքի կորուստը կարճել և հետևապէս բոլոր կեանքը բարձրել: Այդ ճշմարտութիւնը ամենին վաղուց արդէն յայտնի է, այնպէս որ բացատրութեան կարիք չունի: Ով ուզում է, թող նայել նա Շվեյցարիայի ու Ամերիկայի կրթված մայրերի ու տնտեսների վրա: Ի կարկէ, իբրաքանչիւր երկրի բարօրութիւնը կախումն ունի ուրիշ չատ պատճառներից, բայց չը պիտի մոռանալ, որ ընտանիքների կրթութիւնը այդ պատճառների մէջ գրեթէ գլխաւոր գերն է խաղում: Կրթութիւն ասելով մենք այստեղ հասկանում ենք ամենից առաջ ոչ թէ որ և իցէ տեսակցական կրթութիւն—այլ և տարրական լաւ կրթութիւն, ըստ որում առանց այդ վերջինի միտք չունի և մասնագիտական տեսնիկական կրթութիւնը: Ով ճանաչում է ու գիտէ թէ՝ ինչպէս դժուար է հասկանում չը զարգացած մարդը ամենասարակ բանն անգամ, օրինակ վերնագրական նշանակութիւնը—մի խօսքով ով լաւ գիտէ մեր հասարակ գիւղական ժողովրդի ընտանեկան ու տնտեսական կեանքը, նա մանաւանդ կասկածց, որոնք առհասարակ աւելի անզարգացած են և աւելի նախապաշարված, քան տղամարդիկ—նա կարող է հասկանալ գպրոցի նշանակութիւնը ընտանեկան կեանքի վրա դրա վերաբերմամբ ու կը ցանկայ, որ սան անտեսուհին ուներ ոչ միայն առողջ միտքներ, այլ և առողջ բանականութիւնը ու լաւ կրթութիւն: Կնոջ բարձր նշանակութիւնը ընտանիքի մէջ ստեղծում է ցաւեղ ամեն մի զարգացած մարդու նրա ներկայ անմխիթար դրութեան վրա և դրդում է ցանկալ կանանց կրթութեան զարգացմանը: Կիները—ընտանիքի մայրն է, ամբողջացնող նրա խրտնամարդութեան և յանձնված նոր ազգ սերնդի ճակատագիրը. մինչև անգամ գիւղական կեանքում տղամարդը շատ պատճառներով չէ կարող նստեցնել իրան իր երեխայոց դաստիարակութեանը—նա աւելի շատ է բացակայ լինում տանից և կան տեղեր, որտեղ նա տանը լինում է մի քանի ամիս, իսկ մնացեալ ժամանակները անց է կացնում ընտանիքից հեռու աշխատանքի մէջ: Մենք այնքան շատ ենք ընտելացած կեանքի անտարբեր երևոյթներին, որ մայրը բաւական գրեթէ ոչինչ չէ յիշեցնում մեզ այն պարտաւորութեանց մասին, որոնք սերտ կապված են այդ բառի հետ և այն պարտքի մասին, որոնք ընկած է ընտանիքի մայրվրա: Մենք այնքան ընտելացած ենք տեսնել թէ՝ ինչպէս են գտնվարակվում երեխայք աղքատ ընտանիքներում, որ զարմացում ենք հասկանալ դաստիարակութիւն բառը այն մասում, ինչպես բացատրում է մեզ մանկավարժութիւնը: Գիւղական երեխան հէնց որ մոր կաթից կտրվում է ու մնացել է սովորում թէ չէ, թողնում են նրան բոլոր նեխան ու կեանքի պարագաների ազդեցութեան, նա զարգանում է այնպէս, ինչպէս ուզում է. իսկ կրթողական ազդեցութիւն—ոչ մի տեղից: Այդ կիսավայրենաւոր առաջին անգամ աւանդում են դպրոցի մէջ քաղաքակրթութիւն, որտեղ նա և մեծ աշխատանք է պահանջվում ուսուցչից նախ և առաջ կարգի բերել նրան, սովորցնել մաքրութեան ու կարգապահութեան, յետոյ—ուրիշ նոր աշխատանք—ենթարկել նրան մանկավարժական խոհեմիտ կանոններին և որքան կարելի է աւելի շատ աշխատանք—չարժել միտքը ու սովորցնել նրան կանոնաւոր մտածողութեան: Դպրոցի հանգամանքներում այդ գործը դպրոցը միայն կարող է կատարել: Դպրոցի այդ ծանր աշխատանքը մասամբ ընտանիքը կարող է թեթևացնել, եթէ որ ընտանիքի մայրը փոքր ի շատ կրթված է: Մենք երբէք մոր վրա հեգնանք չենք անում, մենք երբէք չենք մտածում, որ մայրը ծանօթ լինի Պեստալոցզի, Դիստերվեգի ու Ֆրեօբելի իդեաների հետ, որովհետև որքան սա ցանկալի է, այնքան ևս ներկայումս անգործադրելի մեր գիւղական կեանքի վերաբերմամբ: Բայց մենք անշրաժեշտ ենք համարում, որ մայրը կարողանայ բարի դաստիարակական ազդեցութիւն ունենալ իր երեխայոց վրա, որովհետև ուստց դրան մենք չենք կարող հասկանալ մեր նշանակութիւնը: Այդ ամեն ցանկութիւնները չատ լաւ են. տեսնենք այժմ դրա կանգի մէջ գործադրել արդեօք կարելի է: Մենք հասկանում ենք, որ գժուար է դրանց իրագործել, բայց մի բոլոր չենք կասկածում, որ այդ ցանկութիւնները (թէև ոչ յանկարծ) անշուշտ կարող են իրագործվել: Դրա համար երբեմն, նա զգոնանում է այնպէս, ինչպէս ուզում է. իսկ կրթողական ազդեցութիւն—ոչ մի տեղից: Այդ կիսավայրենաւոր առաջին անգամ աւանդում են դպրոցի մէջ քաղաքակրթութիւն, որտեղ նա և մեծ աշխատանք է պահանջվում ուսուցչից նախ և առաջ կարգի բերել նրան, սովորցնել մաքրութեան ու կարգապահութեան, յետոյ—ուրիշ նոր աշխատանք—ենթարկել նրան մանկավարժական խոհեմիտ կանոններին և որքան կարելի է աւելի շատ աշխատանք—չարժել միտքը ու սովորցնել նրան կանոնաւոր մտածողութեան: Նրանց գաղտնանգեներում այդ գործը դպրոցը միայն կարող է կատարել: Դպրոցի այդ ծանր աշխատանքը մասամբ ընտանիքը կարող է թեթևացնել, եթէ որ ընտանիքի մայրը փոքր ի շատ կրթված է: Մենք երբէք մոր վրա հեգնանք չենք անում, մենք երբէք չենք մտածում, որ մայրը ծանօթ լինի Պեստալոցզի, Դիստերվեգի ու Ֆրեօբելի իդեաների հետ, որովհետև որքան սա ցանկալի է, այնքան ևս ներկայումս անգործադրելի մեր գիւղական կեանքի վերաբերմամբ: Բայց մենք անշրաժեշտ ենք համարում, որ մայրը կարողանայ բարի դաստիարակական ազդեցութիւն ունենալ իր երեխայոց վրա, որովհետև ուստց դրան մենք չենք կարող հասկանալ մեր նշանակութիւնը: Այդ ամեն ցանկութիւնները չատ լաւ են. տեսնենք այժմ դրա կանգի մէջ գործադրել արդեօք կարելի է: Մենք հասկանում ենք, որ գժուար է դրանց իրագործել, բայց մի բոլոր չենք կասկածում, որ այդ ցանկութիւնները (թէև ոչ յանկարծ) անշուշտ կարող են իրագործվել: Դրա համար եր-

էլ քիւրդերի վերջին շարժումն էր, երբ նրանք շտապկոտն օգնել Թիւրքաց զօրքերին Բայազէդը պաշարելու ժամանակ։ Նշանաւոր է այն հանգամանքը, որ այդ անգամ քիւրդերը իրանց բաժանումից յետոյ առաջին անգամ միացան Թիւրքերի հետ։ Այժմ աւելորդ կը լինէր մեկնել Թիւրքաց և պարսից քիւրդերի միմեանս պատմաւորները։ Կարելի է յիշել միայն, որ պարսից քաջ քիւրդերի միանալը միւս քիւրդերի հետ բաւական երկարացրեց Բայազէդի պաշարումը։

Արդեօք Թիւրքահպատակ Ֆիրզդի, Թեմինգոանի և Մարտինների հրացանակիրներով զինաւորված քիւրդերի յարձակմունքը Պարսկաստանի վրա, նրանց միանալը պարսից քիւրդերի հետ մի այլ բնաւորութիւն չունի, քան թէ մի արշաւանք կողոպտելու դիտաւորութեամբ։ Արդեօք այս ենթադրութիւնը չէ ապացուցանվում նրանով, որ քիւրդերը զրաւեցին բոլոր տեղերը բանտից, Սակիզից և Լայջանից մինչև Սուջբուլաղ, Ուրմիա, թայ և Մարազայի շրջակաները, որ Սուջբուլաղի նահանգապետը փախաւ 300 ձիաւորների հետ, իսկ իր տեղը թողեց քիւրդերին կողոպտելու համար։

Քիւրդերի արշաւանքը Պարսկաստանի վրա չէ կարելի պատահական համարել։ Ուրեմն ի՞նչով մեկնենք այդ շարժումը։

Աքրտական միութեան գոյութեանը 1878 թուականին ոչ ոք չէր հաւատում։ Մինչդեռ այդ միութիւնը Եւրոպայի աչքի առջև նրա կամքի հաւատակ ուղղութիւն տուեց Բալկանեան թերակղզու բոլոր գործերին։ Այդ միութեան հետ գործ ունեն և կունենան եւրոպական պետութիւնների ներկայացուցիչները։ Քանի որ ճանաչված աշրաեան միութիւն կայ ի՞նչի չենթադրել, որ կազմվում է քիւրդական միութիւն։ Սրա մասին եւրոպական մամուլը արդէն ակնարկել է։ Արտաքսմանեան լրագրիչների մէջ խօսվեցաւ քիւրդերի անբաւականութեան մասին իրանց կառավարութիւնից, նեստորականների անբաւականութեան մասին, որոնք իրր թէ ցանկանում են միանալ քիւրդերի հետ, խօսվեցաւ հայերի անբաւականութեան մասին և վերջապէս քիւրդական միութեան կազմվելու մասին։ Մինչև անգամ այսպիսի անկարգութիւնները մեզ պէտք է հետաքրքրեն։ Մեր սահմանների երկարութեամբ, սկսված Փոքր-Ասիայից, Արտվինից մինչև Ջուլֆա հարեան ազգաբնակութեան մեծամասնութիւնը կազմված է զլխաւորապէս Թիւրքահպատակ և պարսկահպատակ զանազան քիւրդ ցեղերից։ Պարսկաստանի հարաւարևմտեան մասը թոյլից մինչև Մագու և քիւրդերի զրաւած տեղերից դէպի արևելք մինչև Սիրմանշահ ընկեցրած է քիւրդ ցեղերով։ Վերջապէս մինչև Բելուջիստանի և Ակֆղանեան սահմանները զարսկական երկիրների զանազան տեղերում բնակվում են քիւրդեր, բախտիարներ, որոնք մոկանում սիւնիի մահմեդականներ են, ուրեմն շիա պարսիկների կրօնական անհաշտ թշնամիներ։ Շահի իշխանութիւնը թափառական այդ ցեղերի վրա շափազանց թոյլ է և այդ հանգամանքը լաւ յայտնի է Թիւրքաց կառավարութեանը։

Բ. Դրան մինիստրները թէպէտ անպատրաստ մարդիկ են, բայց այնու ամենայնիւ իրանց գործը այնքան աջողութեամբ են կատարում, որ կարողանում են ընդդիմադրել Եւրոպային։ Անկարելի է մերժել Թիւրքաց մինիստրների ընդունակութիւնները, քանի որ Եւրոպան դիպլոմատիան չէ կարողանում նրանց յաղթել։ Խոստովանելով, որ Թիւրքաց կայսերութիւնը իր ներքին կազմակերպութեամբ անկարող կը լինի գոյութիւն ունենալ Բալկանեան թերակղզու վրա, գիտենալով, որ այդ երկիրը փոքթ ուշ ուրիշներին պէտք է մնայ, արդեօք Թիւրքիայի գործիչները հարկաւոր չը համարեցին իրանց համար տեղ պատրաստել և Փոքր-Ասիային տիրապետելու համար։ Կամենալով յետ քաշվել դէպի այն երկիրները, որտեղից եկել են իրանց նախնիքները, այդ շարժման առաջնորդները չէին կարող չը մտաբերել իրանց պատմական ասունդութիւնը և չը ցանկանալ վերականգնել իրանց նախնին հզօր տերությունը Փոքր-Ասիայից մինչև Սև Ծովը, Հնդկասանը և Խաշդարը։ Այդ միաքը իրագործելու համար բաւական էր միջոց տալ քիւրդերին յարձակվել Պարսկաստանի վրա, որ տարտանական և իրանական տարրերի կար սպասել չէ հարկաւոր։ Գիտենք, որ կեանքի բոլոր երևոյթները մէկը միւսի հետ սերտ կապված են, և այդ պատճառով յայտ ունենք, որ կարելի է մէջտեղներ գտնել կեանքը բարեկարգելու, նախ և առաջ ազդելով մի կողմի վրա այն յուսով, որ այսուհետև նրա բարերար ազդեցութիւնը կը տարածվի և կեանքի միւս կողմերի վրա։ Մենք այդ մէջտեղը գտնում ենք օրիորդաց դպրոցների մէջ—կանանց կրթութեան մէջ գիւղերում։ Դպրոցը ինքը կախումն ունի կեանքի յատուկ պայմաններից, բայց մի և նոյն ժամանակ նա փոխադարձաբար ազդում է և այդ վերջինների վրա։ Ընդհանուր աղքատութեան ու կոպիտ սովորութիւնների ու նախապաշարմունքների մէջ դպրոցը դժուար կարող է հիմք դնելու։ բայց միայն թողէք նա զարգանայ և այն ժամանակ նիրհական բաւականութեան ու տարբերեալ արմատացած կոպիտ սովորութեանց փոխկանգնումն մեծ ծառայութիւն արած կը լինի նա։

Օրիորդական դպրոցի բարձր նշանակութեան վրա այդքան խօսելով, չասերը մեզ կարող են անչափաւոր համարել սկզբից մինչև վերջը։ Այդ որ դպրոցը կարող է պատրաստել խելօք կինանուններ և լաւ դաստիարակներ։ որ դպրոցը կարող է ճանաչացնել կնոջ իր ֆիզիկական ու բարոյական պարտքերը իր երեխայոց վերաբերմամբ։ որ դպրոցը մէջտեղ կը տայ կնոջ գիտակցաբար վերաբերվել կեանքի երևոյթներին։ Այն դպրոցները արդեօք, որոնք որ այժմ գոյութիւն ունեն գիւղերում. սկզբնական-ծխական դպրոցները արդեօք իրանց նեղ ու սահմանափակ պրոգրամմայով։ Այո՛, միայն այդ տարբերակեալ-ծխական դպրոցներն, այդ ժողովրդական դպրոցները, որոնցով որ զարում են այժմ Եւրոպայի մշակեալ ժողովուրդներ։ Կարիք չը կայ, որ զոյգ կուրը անցնեն է ու սահմանափակ պրոգրամմներ, որ այդ դպրոցները չատ փոքր տեղեկութիւններ են տանում։ Բանը չատ տեղեկութիւնների ու չատ պրոգրամմայի մէջ չէ, այլ թէ ինչպէս պէտք է ուսուցիչը չարժէ աշակերտի միաքը, կանոնաւորի այդ միաքը մտածողութեան համար, զարթեցնի նրա մէջ սէր դէպի ուսումն, ազնուացնի զգայմունքը, հեռացնէ նրան ամենօրեայ կեղտաոտութիւններից և ցոյց տայ նրան բարոյական լաւ խղէալ։ Եթէ այդ կատարած է—կատարած է ամենագլխաւորը, մնացածը ինքն իրան կը բարեկարգվի։ Մտքի կանոնաւոր կազմակերպութեան համար կեանքը ինքը տալիս է չատ տեղեկութիւններ և միայն այդ մտքի համար կեանքի երևոյթները օրինակելի կարող են համարվել։ Եթէ միաքը կարող է կանոնաւոր կերպով բացատրել ու հասարել կեանքի երևոյթները, այն ժամանակ մարդս կարող է ձեռք բերել կատարեալ փարձառութիւն, եթէ այդ չը կայ, այն ժամանակ կեանքը նրան ոչինչ չէ սովորեցնում, այլ տալիս է նրան մի քանի մասնաւոր դաներ, որոնք պէտք են գալիս նրան միանգամ միայն։ Տարրական դպրոցը ձգտում է վերևում ցոյց տուած զարգացման նպատակին, և այդ նպատակը իրագործվում է, եթէ գործը կանոնաւոր կերպով է յառաջ գնում։ Իսկ եթէ նպատակը չէ իրագործվում, այդ դեռ չէ նշանակում, թէ հարկաւոր չեն ուրեմն օրիորդաց դպրոցներ և կանանց կրթութիւն։ Այդ նշանակում է միայն, որ դպրոցը դեռ չէ բարեկարգված և այդ պատճառաւ նա չէ հասնում իր նպատակին։ Եւ այդպէս մենք կարծում ենք, որ կանոնաւորված տարրական դպրոցը կարող է կնոջ տալ այն ամենը, ինչ որ մենք վերևում ասացինք—Նա կարող է նրա մէջ զարգացնել այն հասանարդկային բարոյական սկզբունքները, որոնք նա պիտի պատաւասէ իր երեխայոց։

Այդպէս ուրեմն կրթութիւնը գիւղական կեանքում, ազքատ ժողովրդի մէջ չատ ցանկալի է և կարևոր, ըստ որում առանց կանանց կրթութեան անկարելի է ձեռք բերել լաւ սովորութիւններ ընտանեկան ու հասարակական կեանքի մէջ, առանց կանանց կրթութեան անկարելի է մտածել և ազդոց կրթութեան վրա, և այն դպրոցները, որոնք այժմ գոյութիւն ունեն, առանց այդ պայմանի, զուրտաւոր են միայն ով գիտի հարիւրերորդական մասը միայն նրա, ինչ որ նոքա կարող են գործել այդ նոցա համար բարկացող պայմանների տակ։ Գիւղական ազքատիկ դպրոցը կարող է այդ նպատակի համար չատ լաւ ծառայել, եթէ նա կանոնաւորվի կերպով է կազմակերպված և կատարում է այն պարտաւորութիւնները, որն որ ուսանում է նրան ներկայ մանկավարժութիւնը։ Վախենալ թէ կեանքի ծանր պայմանների տակ կը կորչէ այն, ինչ որ տալիս է դպրոցը—չը կայ ոչ մի ապացուցութիւն, բան որում զարգացած միաքը և ազնուացրած սիրտը իր զարգացման համար միշտ նիրհի կը դատի։ Կրթութեամբ ազնուացրած միաքը ու բարքը մինչև անգամ անյաջող պայմանների տակ միշտ իրան մարդ կը ճանաչէ ու կը պահպանէ իր մարդկային արժանաւորութիւնը և վերջապէս կարելի է մեզ դրանից երկիւղ կրել։ Եթէ այդպէս դատելու լինենք, այն ժամանակ պիտի բարբարվին հեռու կենանք ամեն մի ինքնաստիպից և ենթարկվել ճակատագրի բռնաւորին։

Ի հարկէ, ամենից առաջ այստեղ ազդեցութիւն ունեն մեր ընդհանուր տնտեսական ու տնտեսական պատճառները, որոնք կարող են կամաց-կամաց հեռացվիլ, եթէ մեր տնտեսական ու աշխարհաշինեցողութեան պայմանները կը փոխվեն։ Բայց պետք նկատել, որ լուսաւորութիւնը փոփոխում է և ժողովրդի տնտեսական կեանքը ու նրա աշխարհաշինեցողութիւնը։ Պէտք չէ զանազանվել թէ մեր գիւղացիք կանանց կրթութեան վրա տառեստրութեամբ կը նայեն ու չեն հասկանայ նրա օգուտը ու նշանակութիւնը։ Ցոյց տուէք գործով դպրոցի օգուտը ու նշանակութիւնը, կենդանացրէք ձեր հոգեորը դրա վրա և սառնասրտութիւնը ինքն իրան կը անցնէ—կերևայ այնպիսի՞ մի պահանջ, որ հաղիւ թէ կարող էք բաւականութիւն տալ նրանց։

Վերջացնելով յոդուածս պարտք եմ համարում ինձ միւս անգամ դիմել, թէ ինչ տեսակ օրիորդաց դպրոցներ են հարկաւոր գիւղերում և ինչ տեսակ ուսուցիչներ։

Ա. Գալատեանց

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ

Վաղարշակերտ, 7 Նոյեմբերի

Ամոյս 4-ին Իկդիր էին, ուր աչքի էին ընկնում մի բազմութիւն հազար տան չափ։ այդ ոզորմելիներ Վանայ չրջականերիցն են, որոնք այլ ևս հնար չունենալով մի կերը հայ հայթայթել մեռնելից ազատելու իրանց բնտանեաց կեանքը, որ առաջ լցվել են Սուրմալի, ազատելով հայ գիւղացիների օգնութեան։ Զարմանալի է կարգաց հեղասաս Օրէր-Մելիքի ընթացքը։ նրանք որոնք ուրանում են Հայասանումն եղած սովի գոյութիւնը, հրաւիրում եմ Սուրմալուի գաւառ ակամաս լինելու։ հայ սովամահների թշուառութեանց։ Նա հրաժարվում եմ դրանց ազատները նկարագրել, դրանք նկարագրելու ատոմ ունեցող գուցա են եկել։ Հեռացրքերի էլ տեսնել իզդիրցի մեծատարուստ ս. Թովմասեան Աստիանոսս քահանայն, որի համար «Մշակի» 52 համարում հրատարակված էր, իբր թէ Վանայ սովամահներին 1000 ր. է խոտացել, իսկ Լենան գալով, ուր բարեն և ոչ ոնդամ երազել է դրա նման մի բան։ Իկդիրցիք թող ուրախ լինեն որ այդպիսի անմիտներից գտնէ միտա չը կրեն հասարակական գործերի նկատմամբ։ Թիւեալ քահանան Երևանցկիրտ և Կապուտան բերդի հնութեանց սրբատաշ քարերը քանդելով Իկդիրում իր համար ջրաղաց է շինել։ Իկդիրի երկանս ուսումնարանները բաւական բարկարգ դրութեան մէջ են։ վարժապետներ գաւառի պարագմունքներից զատ, պատրաստվում են մարգարեական գործերին նպաստելու մասք ներկայացուցիչներ տալ։ Կառաւարչա պ. Ն. Գեսգչյան զբաղել է բոլոր ազգաբնակութեանց յարգանաց համակրութիւնը։ Պ. գաւառապետ այցելել ուսումնարաններին և խրախուսեց։

Այսպիսի մեխիարական տեսարաններ ցեսեց թագած անկայաց սատանք, իրերի վիճակը այսուհետ բարգարվին փոխվեցին, կարծես Մասիսի հարաւային սառրատը անդադար ցնցվում է ամեն օր, ամեն տեղ յարձակմունք, ամեն տեղ բռնութիւնք։

Հոկտեմբերի 22-ին Նախկին խարիֆաց չէ՛ին հայասարանցի, զիրանցի, Հաղպլի և սեպկեցի գեղերի գլխաւորներին ժողովում է, նրանց հաղորդելու համար Շէյխ-Խրադուլլահի հրաւէրը։ Քէլբ ցեղապետներ մերժում են Պարսկաստանի արշաւանքին մասնակցել, ի նկատի առնելով հայոց չարժումը, բայց և այնպէս այդ ժողովում վճռում են հայոց գիւղերի վրա յարձակմունքներ անել։ Հոկտեմբերի 27-ին մի բրդական հրատակ գիւղերով յարձակվում է հայաբնակ Ամատ գիւղի վրա, գիւղացիք, թէ կանայք և թէ ոչ զանազարկի անբարոյ գիշեր կռուում են հրացանների և սրերի դէմ բռնով, բրդով և այլ երկրպարծական զարդերներով և կատարելապէս պաշտպանում են գիւղը յարձակողներից։ չը նայած որ Ամատ գիւղը գտնվում է Թոփրաք-Քալէից 7 վերստ հեռաւորութեան վրա, ուր նստում է փաշան, Թիւրքերը ոչ մի օգնութիւն չէն տալիս գիւղացոց։ Կառավարութիւնը փոխանակ պատիժ անկարգութեան առաջն առնելու, զրգռում է քրդերի կրնանալութիւնը։ Եւ այդպէս Բայազէդի մասնաւորիր արքունական հարկը ժողովելու և երկիրը պաշտպանելու պատրաստով չրջագայում է գաւառներ, բայց նորա ճանապարհորդութեան բուն նշանակութիւնը քրդերին մխիթարել և զրգռելն է։

Շատ ողորմելի է Մուսունցոց վիճակը։ Այս ամառ Մակայ խանութեան հպատակ քրդեր ամբողջ գիւղի ոչխար և տաւարը քշել տարել էին, Թիւրք կառավարութիւնը ոչինչ պատասխանութիւն ցոյց չը տուց նաև սահմանակից տերութեան ուսուցիչների դէմ։ հայասարանցի քրդերը տեսնելով որ իրանց հարեան հայերի գոյքը օտարները յարձակեցին, յարձակեցին պարսկահպատակ քրդերին և այդ անտէր աւարը իրանց սեպհականութիւն լինեցին։ Այստեղ ով որ ուժ ունի, իրաւունքը նրանն է։

Մաղնի

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳՐԻՐՆԵՐ

ՄԵԶԱՆԱՁԱՅՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 14 Նոյեմբերի։ Լրէկ ճանապարհների հաղորդակցութեան մինիստրը ուղեորվեցաւ Լիվադիա։ Կոմս Լոբիս-Մելիքովին Պետերբուրգի մէջ սպասում են Նոյեմբերի 22-ին։ Գեսպան Նոյմիկով հասաւ Ոդէսսա Նոյեմբերի 11-ին, իսկ 14 կուգեւորվի Ս. Պետերբուրգ։

Ս. ՊՈԼԻՍ, 13 Նոյեմբերի։ Հասուն տեղեկացրեց Հասոից, որ հրաժարվում է Հայկամիրների պարարքերի պատասխանից։ Երևի նրան կը փոխարինէ Ազարեան։

ՎԻԵՆՆԱ, 14 Նոյեմբերի։ ,,Polit. Corresp.'' լրագիրը հաղորդում է, որ Գուլջինի հանձնաժողովները յանձնելու գործը սկված է։ Փոպովիչ նշանակված է Գուլջինի նահանգապետ։

ԱԹԵՆՔ, 14 Նոյեմբերի։ Կոմանդորոսի մինիստրութիւնը հրատարակեան տուեց։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 15 Նոյեմբերի։ Պաշտոնապէս հաղորդված է, որ Լազարի նահանգապետ Սկարատոն արձակված է պաշտօնից իր խնդիրքի համեմատ։

ԴՈՒԲԼԻՆ, 14 Նոյեմբերի։ Պարնելի և նրա ընկերների գործ նշանակված է դեկտեմբերի 16-ին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 16 Նոյեմբերի։ Երէկ մինիստր Արգամ ընդունեց իրան յանձնված բաժնի մէջ ծառայողներին։ Մինիստրը վերկայեց ուսուց ֆինանսների վատ դրութիւնը և յոյս յայտնց այդ դժուարութիւնների առաջն առնել։

ՅՈՏԵՆԻԼ, 15 Նոյեմբերի։ Պուլգինիսի գերեզմանը սկսվեց երէկ կէս օրին և երեկոյեան վեց ժամին թէ քաղաքի և թէ շրջակայ գիրքերի գլուխը վերջացաւ։

Խմբագիր—Տպագրակալ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ